युक्तानि सारदारुनिर्म्मितानि पञ्च लाङ्गलकानि यस्मिन्।) महादानभेदः। यथा,—
"अथातः संप्रवक्ष्यामि महादानमनुत्तमम्।
पञ्चलाङ्गलकं नाम महापातकनाशनमम्॥
पुण्यां तिथिं समासाद्य युगादिग्रहणादिकम्।
भूमिदानं ततो दद्यात् पञ्चलाङ्गलकान्वितम्॥
कर्व्वटं खेटकञ्चापि ग्रामं वा शस्यशालिनम्।
निवर्त्तनशतं वापि तदर्द्धं वापि शक्तितः॥
सारदारुमयान् कृत्वा हलान् पञ्च विचक्षणः।
सर्व्वोपकरणैर्युक्तानन्यान् पञ्च च काञ्चनान्॥
वृषलक्षणसंयुक्तान् दशैव तु धुरन्धरान्।
सुवर्णशृङ्गाभरणान् मुक्तालाङ्गूलभूषितान्॥
रौप्यपादाग्रतिलकान्रक्तकौशेयभूषणान्।
स्रग्दामचन्दनयुतान् शालायामधिवासयेत्॥
पर्ज्जन्यादित्यरुद्रेभ्यः पायसं निर्व्वपेत् चरुम्।
एकस्मिन्नेव कुण्डे तु गुरुर्यस्मिन्निवेदयेत्॥
पालाशाः समिधस्तद्वदाज्यं कृष्णतिलांस्तथा।
तुलापुरुषवत् कुर्य्यात् लोकेशावाहनं बुधः॥
ततो मङ्गलशब्देन युक्तमाल्याम्बरो बुधः।
आहूय द्विजदाम्पत्यं हेमसूत्राङ्गुरीयकैः॥
कौशेयवस्त्रकटकैर्मणिभिश्चापि पूजयेत्।
शय्यां सोपस्करां तद्वद्धेनुमेकां पयस्विनीम्॥
तथाष्टादश धान्यानि समन्तादधिवासयेत्।
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा गृहीतकुसुमाञ्जलिः॥
इममुच्चारयेन्मन्त्रमथ सर्व्वं निवेदयेत्।
यस्माद्देवगणाः सर्व्वे स्थावराणि चराणि च॥
धुरन्धराङ्गे तिष्ठन्ति तस्माद्भक्तिः शिवेऽस्तु मे।
यस्माच्च भूमिदानस्य कलां नार्हन्ति षोड़शीम्॥
दानान्यन्यानि मे भक्तिर्धर्म्म एव दृढ़ा भवेत्।
दण्डन सप्तहस्तेन त्रिंशद्दण्डान्निवर्त्तनम्॥
त्रिभागहीनं गोचर्म्ममानमाह प्रजापतिः।
मानेनानेन यो दद्यात् निवर्त्तनशतं बुधः॥
विधिनानेन तस्याशु क्षीयते पापसंहतिः।
तदर्द्धमथवा दद्यादपि गोचर्म्ममात्रकम्।
भवनस्थानमात्रं वा सोऽपि पापैः प्रमुच्यते॥
यावन्ति लाङ्गलकमार्गमुखानि भूमे-
स्तासां पतिर्दुहितुरङ्गजरोमकाणि।
तावन्ति शङ्करपुरे वर्षाणि तिष्ठे-
द्भूमिप्रदानमथ यः कुरुते मनुष्यः॥
गन्धर्व्वकिन्नरसुरासुरसिद्धसंघै-
राधूतचामरमुपेत्य महाद्विमानम्।
सम्पूज्यते पितृपितामहबन्धुयुक्तः
शम्भोः पुरं व्रजति चामरनायकः सन्॥
इन्द्रत्वमप्यधिगतं क्षयमभ्युपैति
गोभूमिलाङ्गलधुरन्धरसंप्रदानात्।
तस्मादघौघपटलक्षयकारिभूमे-
र्द्दानं विधेयमिति भूतिभवाभवाय॥"
इति मात्स्ये २५७ अध्यायः॥

पञ्चलोहं, क्ली, (पञ्चं विस्तीर्णं लोहम्।) सौराष्ट्रक-लोहम्। इति हेमचन्द्रः॥ (पञ्चगुणितं लोहम्। सुवर्णरजतताम्रसीसकरङ्गाणि॥)

पञ्चलोहकं, क्ली, पञ्चानां लोहकानां धातूनां समाहारः। तद्यथा। सुवर्णरजतताम्ररङ्गनागानि। इति राजनिर्घण्टः॥

पञ्चवक्त्रः, पुं, (पञ्च वक्त्राणि यस्य।) शिवः। ("विश्वाद्यं विश्वबीजं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम्॥" इति शिवध्यानम्॥)
अस्य मन्त्रा यथा,—
"समस्तानां स्वराणान्तु दीर्घाः शेषाः सबिन्दुकाः।
ऋॠकशून्याः सार्द्धचन्द्रा उपान्ते नाभिसंहिताः॥
एभिः पञ्चाक्षरैर्म्मन्त्रं पञ्चवक्त्रस्य कीर्त्तितम्।
क्रमात् सम्मदसन्दोहमादगौरवसंज्ञकाः॥
प्रासादन्तु भवेत् शेषं पञ्चमन्त्राः प्रकीर्त्तिताः।
एकैकेन तथैवैकं वक्त्रं मन्त्रेण पूजयेत्॥
एकं समुदितं कृत्वा पञ्चभिर्व्वा प्रपूजयेत्।
प्रासादेनाथवा पञ्चवक्त्रं देवं प्रपूजयेत्॥
सम्मदादिषु मन्त्रेषु प्रासादन्तु प्रशस्यते।
शम्भोः प्रसादनेनैव यस्माद्वृत्तस्तु मन्त्रकः॥
तेन प्रासादसंज्ञोऽयं कथ्यते मुनिपुङ्गवैः।
तस्मात् सर्व्वेषु मन्त्रेषु प्रासादः प्रीतिदः प्रभोः॥
आमोदकारकः शम्भोर्म्मन्त्रः सम्मद उच्यते।
मनःप्रपूरणश्चापि सन्दोहः परिकीर्त्तितः॥
आकर्षको भवेन्मादो गुरुत्वाद्गौरवाह्वयः।
एतद्व्यस्तं समस्तञ्च मन्त्रं शम्भोः प्रकीर्त्तितम्॥
पञ्चाक्षरञ्च यन्मन्त्रं पञ्चवक्त्रस्य कीर्त्तितम्।
स्वयन्तेनैव मन्त्रेण आराधयतमीश्वरम्॥ * ॥
ध्यानञ्च शृणु वक्ष्यामि सम्यग्वेतालभैरवौ।
पञ्चवक्त्रं महाकायं जटाजूटविभूषितम्॥
चारुचन्द्रकलायुक्तं मूर्द्ध्नि व्यालौघसंगतम्।
बाहुभिर्द्दशभिर्युक्तं व्याघ्रचर्म्माम्बराम्बरम्॥
कालकूटधरं कण्ठे नागहारोपशोभितम्।
कोटीरबन्धनं बाहुभूषणञ्च भुजङ्गमाः॥
विभूतिं सर्व्वगात्रेषु ज्योत्स्नार्पितस्वरोचिषम्।
भूतिसंलिप्तसर्व्वाङ्गमेकैकत्र त्रिभिस्त्रिभिः॥
नेत्रैस्तु पञ्चदशभिर्ज्योतिष्मद्भिर्विभूषितम्।
वृषभोपरि संस्थन्तु गजकृत्तिपरिच्छदम्॥
सद्योजातं वामदेवमघोरञ्च ततः परम्।
तत्पुरुषं यथेशानं पञ्चवक्त्रं प्रकीर्त्तितम्॥
सद्योजातं भवेद्वक्त्रं शुद्धस्फटिकसन्निभम्।
पीतवर्णं तथा सौम्यं वामदेवं मनोहरम्॥
नीलवर्णमघोरन्तु दंष्ट्राभीतिविवर्द्धनम्।
रक्तं तत्पुरुषं देवं दिव्यमूर्त्तिं मनोहरम्॥
श्यामलञ्च तथेशानं सर्व्वदैव शिवात्मकम्।
चिन्तयेत् पश्चिमे त्वाद्यं द्वितीयञ्च तथोत्तरे॥
अघोरं दक्षिणे देवं पूर्व्वे तत्पुरुषन्तथा।
ईशानं मध्यतो ध्येयं चिन्तयेद्भक्तितत्परः॥
शक्तित्रिशूलखट्वाङ्गवरदाभयदं शिवम्।
दक्षिणेष्वथ हस्तेषु वामेष्वपि ततः शृणु॥
अक्षसूत्रं बीजपूरं भुजगं डमरूत्पलम्।
अष्टैश्वर्य्यसमायुक्तं ध्यायेत्तु हृद्गतं शिवम्॥"
इति कालिकापुराणे ५० अध्यायः॥ * ॥
पञ्चमुखरुद्राक्षः। यथा स्कान्दे,—
"पञ्चवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नाम नामतः।
अगम्यागमनाच्चैव अभक्ष्यस्य च भक्षणात्।
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यः पञ्चवक्त्रस्य धारणात्॥"
इति तिथितत्त्वम्॥
(पञ्चं विस्तृतं वक्त्रं वदनं यस्य। इति विग्रहे। सिंहः॥)

पञ्चवटः, पुं, (पञ्चो विस्तीर्णो वटः।) उरस्कटः। तत्पर्य्यायः। जोटिङ्गः २ महाव्रती ३ बालयज्ञोपवीतकम् ४। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (पञ्चसंख्यका वटा अश्वत्थविल्ववटधात्र्य शोकरूपा वृक्षा यस्मिन्। पञ्चवटीवनम्। यथा रामायणे। १। ३। १३।
"समागमं विराधेन वासं पञ्चवटे तथा॥")

पञ्चवटी, स्त्री, (पञ्चानां वटानां समाहारः। तद्धितार्थेति तत्पुरुषः संख्यापूर्व्वोद्विगुरिति द्विगुसंज्ञायां "द्विगोः"।४।१।२१। इति ङीष्। द्विगुरेकवचनमिति एकवचनम्।) पञ्चप्रकारवृक्षविशेषः। यथा,—
"अश्वत्थविल्ववृक्षञ्च वटधात्रीअशोककम्।
वटीपञ्चकमित्युक्तं स्थापयेत् पञ्चदिक्षु च॥
अश्वत्थं स्थापयेत् प्राचि विल्वमुत्तरभागतः।
वटं पश्चिमभागे तु धात्रीं दक्षिणतस्तथा॥
अशोकं वह्निदिक्स्थाप्यं तपस्यार्थं सुरेश्वरि।
मध्ये वेदीं चतुर्हस्तां सुन्दरीं सुमनोहराम्॥
प्रतिष्ठां कारयेत्तस्याः पञ्चवर्षोत्तरं शिवे!।
अनन्तफलदात्री सा तपस्याफलदायिनी॥ * ॥
इयं पञ्चवटी प्रोक्ता वृहत्पञ्चवटीं शृणु।
विल्ववृक्षं मध्यभागे चतुर्द्दिक्षु चतुष्टयम्॥
वटवृक्षं चतुष्कोणे वेदसंख्यं प्ररोपयेत्।
अशोकं वर्त्तुलाकारं पञ्चविंशतिसम्मितम्॥
दिग्विदिक्ष्वामलकीञ्चैव एकैकं परमेश्वरि।
अश्वत्थञ्च चतुर्द्दिक्षु वृहत्पञ्चवटी भवेत्॥
यः करोति महेशानि! साक्षादिन्द्रसमो भवेत्।
इह लोके मन्त्रसिद्धिः परे च परमा गतिः॥"
इति हेमाद्रीयव्रतखण्डधृतस्कन्दपुराणवचनानि॥
(स्वनामख्यातः प्रदेशविशेषः। यथा, रामायणे। १। १। ४५।
"देशः पञ्चवटीनाम तत्र वासं स कल्पयत्॥")

पञ्चवल्कलं, क्ली, (पञ्चानां वल्कलानां समाहारः।) वल्कलपञ्चकम्। यथा,—
"न्यग्रोधोडुम्बराश्वत्थप्लक्षवेतसवल्कलैः।
सर्व्वैरेकत्र संयुक्तैः पञ्चवल्कलमुच्यते॥"
अपि च।
"न्यग्रोधोडुम्बराश्वत्थप्लक्षपिप्पलपीतनाः।
क्षीरिवृक्षाश्च पञ्चैषां वल्कलं पञ्चवल्कलम्॥"
इति शब्दचन्द्रिका॥
अस्य गुणाः।
"पञ्चैते क्षीरिणो वृक्षास्तेषां त्वक् पञ्चलक्षणम्।
त्वक्पञ्चकं हिमं ग्राहि व्रणशोथविसर्पजित्॥"
इति राजनिर्घण्टः॥

पञ्चवाणः, पुं, (पञ्च वाणाः शरा यस्य सः।) कामदेवः। इति हेमचन्द्रः॥ पञ्चानां वाणानां समाहारे क्ली। (कामस्य पञ्च वाणा यथा,—
"द्रवणं शोषणं वाणं तापनं मोहनाभिधम्।